

הסידות בפרשה

הרב יצחק שפירא

פרשת ואתחנן

הצמצום לא כפשוטו

מה הפירוש של המילים 'לא כפשוטו'? איזה מן הפרושים
מסתדר יותר בלשון האר"י הקדוש? ומה משל שאינו כפשוטו
יכול ללמד אותנו? הסבר נפלא בדברי האר"י ז"ל על פי דברי
אדמו"ר הזקן.

בפרשתנו מובא הפסוק המפורסם - 'וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים...
אין עוד'. פסוק זה הביא אדמו"ר הזקן בתחילת ספר ליקוטי אמרים חלק שני, המכונה
'שער היחוד והאמונה'.

לאחר שאדמו"ר הזקן מבאר את שיטתו באמונת היחוד, הוא מתייחס לשאלה האם הצמצום
הוא כפשוטו או שאינו כפשוטו. במאמר זה ננסה לבאר את כוונת דברי אדמו"ר הזקן
באומרו שהצמצום אינו כפשוטו.

קביעה זו של אדמו"ר הזקן נסובה על האמור בתחילת ספר 'אוצרות חיים' לאר"י הקדוש:

דע כי תחלת הכל היה כל המציאות אור פשוט ונקרא אין סוף... ואז צמצם עצמו באמצע
האור שלו בנקודת המרכז אמצעית שבו, ושם צמצם עצמו אל הצדדין והסביבות ונשאר
חלל בנתיים, וזה היה צמצום הראשון של המאציל העליון. וזה מקום החלל הוא עגול
בהשואה אחת מכל צדדיו, עד שנמצא עולם האצילות וכל העולמות נתונים תוך החלל הזה.

לכאורה בדבריו אלו ממשיל האר"י הקדוש את הקב"ה לאור, המפנה מקום מסוים - בו
נוצר העדר אור - לעמידת העולמות. כעת עלינו להבין מה כוונת אדמו"ר הזקן כאשר הוא
אומר שהצמצום אינו כפשוטו.

לקחת מילים בהשאלה

המושג 'אינו כפשוטו' אינו פרי עיטו של אדמו"ר הזקן, הוא לקוח מחכמי הדורות שקדמו
לו, כמו שכותב בעל העיקרים:

...אף על פי שבא בתורה בפירוש כמו "ומלתם ערלת לבבכם", אין ראוי להאמינו כפשוטו,
ויפורשו הפסוקים באופן מסכים אל האמת. וזהו דרך אונקלוס הגר ויונתן בן עוזיאל ושאר

חכמי ישראל, שפירשו כל הפסוקים שבאו בתורה ובנביאים מורים על ההגשמה, באופן מסכים אל האמת, והוציאו אותן מפשוטן להיות פשוטיהן דעת כוזב, ואמרו דברה תורה כלשון בני אדם, וכדי לשכך את האוזן.

בעל העיקרים מסביר שפעמים רבות הבנת הפסוק כפשוטו, גורמת לנו לעוות בהבנת הפשט. בהמחשה יפה לדבר זה, מביא בעל העיקרים את הפסוק 'ומלתם את ערלת לבבכם'. אם נבין את משמעות המילה 'ערלה' המיוחסת ללב כפשוטה, משמעות הפסוק תהיה להוציא סכין ולחפש את ערלת הלב – אותה עלינו למול. ברור הדבר שהמילה 'ערלה' הגשמית 'מושאלת' כאן למשמעות של ערלה אחרת רוחנית.

אור מקום צמצום

כאשר אנו קוראים את דברי האר"י הללו אנו מציירים במחשבתנו – אור כמו אור השמש, מקום, כמו מקום בתוכו יש עולם וכו', צמצום – פעולת הסתלקות האור כדי לייצר מקום. כאשר אנו ממשילים את המושגים הללו לקב"ה, אז יש מקום בו יש ה' ויש מקום בו ה' 'פינה את עצמו' וכך הוא כבר 'לא נמצא' שם. על פי הבנה זו אפשר לומר שכוונת אדמו"ר הזקן בקביעתו שהצמצום לא כפשוטו היא 'שהמשל אינו דומה לנמשל', שהרי 'לית אתר פנוי מיניה'.

אך לפי מה שנתבאר על פי דברי בעל העיקרים, פירוש המושג 'אינו כפשוטו' הוא שהמילים כאן הם בהשאלה. האר"י הקדוש לקח את המושגים אור מקום צמצום המובנים לנו כמושגים גשמיים, והשתמש בהם להמחשת מושגים מהנפש.

דוגמא לדבר, ניתן לראות מדברי רש"י הקדוש על הפסוק 'ותקצר נפש העם בדרך':

וכל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש, כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער.

רש"י מסביר שלעם ישראל היה קשה להכיל בתוכם את הקושי שהיה להם, ולכן הפסוק השתמש במושג המתייחס למקום, 'ותקצר', כדי להמחיש תנועה נפשית של חוסר יכולת להחיל. כך גם לפי דברי אדמו"ר הזקן, האר"י הקדוש הביא מושג גשמי כדי לבטא מושג נפשי. וכמו שכותב בספר עץ חיים:

הרי מפורש היות י' ספירות בצורת אדם בעל רמ"ח אברים הנקרא כלים, ובתוכם העצמות של האורות הנקרא 'נשמת אדם', והכל כדמיון אדם התחתון שיש בו גוף ונשמה – כך אדם העליון כלול מי' ספירות שהם עצמות וכלים. והנה ענין בחינת העצמות הזה הם בחינת אורות פנימיים המאירים תוך הכלים, כדמיון הנשמה אשר תוך הגוף של האדם ומאירה בו כמו שכתוב נר ה' נשמת אדם. וזכור כלל זה כי בכל מקום שתמצא בחבורינו זה לשון "אורות" הכוונה על הנשמה הפנימית שבו ולא על הכלים עצמן.

מדברי האר"י הללו אנו למדים שפירוש המילה 'אור' כפי שהוא משתמש בה היא 'התפשטות נפשית' כמשל הנשמה המתפשטת בגוף 'ומאירה' בו.

לפנות מקום לזולת

כפי שהוסבר, כאשר האר"י משתמש במילה 'אור' הוא מתכוון ל'התפשטות הנפש', כך כאשר הוא משתמש במושגים 'מקום' ו'חלל' הוא מתכוון לנמשל הנפשי שלהם. משמעות המילה מקום במובנה הנפשי פירושה פניות, כאשר אדם הנמצא יחד עם חברים ומשתלט על השיח ולא נותן 'להשחיל מילה', לפעמים נגיד לו שיפנה מקום גם לחבריו. כלומר תקטין את התפשטותה של הנפש שלך כדי שחבריך יוכלו גם הם לדבר. או כמו שהבאנו בדברי רש"י לעיל, שאין לעם מקום נפשי או פניות, להחיל את הצער.

פירושה של המילה 'צמצום' בנמשל הנפשי, היא פעולת 'פינוי הנפש' כדי לייצר את ה'מקום'. לדוגמה כאשר אדם מאוד כועס ואין לו כח לדבר עם אף אחד, נוכל לתאר את המצב הנפשי בו הוא נתון, שהתפשטות של נפשו לא משאירה לו שום מקום פנוי לדבר עם זולת. כאשר הוא ירצה להצטמצם ולפנות מקום בתוכו לדברים נוספים מלבד כעסו, הוא יסיח קצת דעתו ויווצר לו מקום לתקשורת עם חברו.

הוא מקומו של עולם

עד כה הסברנו שהמושגים המובאים ב'אוצרות חיים' ביחס לצמצום הם בעצם מושגים 'שאינם כפשוטם', ואינם מתייחסים למציאות הגשמית, אלא הם משמשים כמשל להסבר הנפשי. כעת עלנו לשים לב שישנו הבדל מהותי בין 'מקום' גשמי, לבין 'מקום' נפשי.

לדוגמה: כאשר יש שדה מסוים אותו אני מחלק בין שני אנשים, לפלוני אסור לעבור לחלק של אלמוני ולאמוני אסור לעבור לחלק של פלוני. בעצם לקחתי מקום אחד והפכתי אותו לשני מקומות, באחד מהם פלוני יהיה ובשני אלמוני.

לעומת זאת כאשר אדם מפנה 'מקום' בתוך נפשו לזולתו, הוא נוכח גם במקום שפינה וגם במקום שלא פינה; ואף אפשר לומר שבמקום שפינה האדם נוכח יותר, כיוון שהוא מגלה כעת מקום נפשי נעלה יותר היכול להכיל אף את זולתו.

כעת כאשר נתאים את שני המשלים לנמשל העליון נוכל לראות תופעה מעניינת. אם נסביר את המושגים 'אור' מקום צמצום' כפשוטם, יצא לנו שבהתחלה ה' מילא את כל המקום, לאחר מכן הוא צמצם את עצמו כדי שיהיה מקום לעולמות. תיאור זה מקביל בדיוק לשדה אותה תיארונו קודם, האור אין סוף מקביל לשדה השלם, והחלל והאור אין סוף הקיים בצדדים לאחר הצמצום, מקבילים לשדה לאחר החלוקה. כך יוצא שישנו 'מקום' המחיל בתוכו, גם את ה' שהוא אין סופי, וגם את העולמות בעלי הגבול. על הסבר זה אמרו חז"ל 'הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו', אל תחשוב שישנו מקום הכולל את ה' ואת העולמות, אלא שים לב שכל העולמות כלולים בתוך ה'.

אך כאשר נסביר שהמושגים המובאים לעיל מדברים במשמעותם הנפשית, נסביר שישנה מדרגה בה ה' אינו מתייחס לעולמות אלא רק לעצמו – בתחילה היה הכל אור אין סוף. וישנה מדרגה נמוכה יותר בה ה' בוחר להתייחס לעולמות, שם הוא מפנה 'מקום' מכך שהוא מתייחס רק לעצמו, ומכין מקום גם לזולתו. מקום זה אינו נפרד ממנו, אלא הוא

לגמרי ביטוי 'נפשי' שלו. כך מובנת משמעות המשפט 'לית אתר פנוי מיניה', וכן 'הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו', ה' מפנה מקום 'נפשי' בתוכו לעמידת העולמות שהם לגמרי חלק ממנו.

שני משלים

כפי שכבר נכתב, כאשר באים ללמוד את דברי האר"י ז"ל בקשר לצמצום, עלינו לשים לב שישנם שני משלים הטמונים בתוך דבריו. משל ראשון הוא משל גשמי של 'אור מקום צמצום' הבא להמשיל מציאות נפשית, אך כל הסבר זה הוא עוד בתוך המשל. לאחר שהבנו שהנמשל הראשון הוא נמשל נפשי כעת אנו יכולים להמשיל את הנמשל לקב"ה.

כאשר אדמו"ר הזקן כתב 'שהבינו הצמצום המוזכר שם כפשוטו', הוא מתכוון להגיד שהם חשבו שהמשל הגשמי הוא המשל לאלוקות, והם לא הבינו שהמשל הגשמי הוא משל למשל נפשי, והמשל הנפשי הוא המשל המתאים לאלוקות.

בהבנה הראשונה חשבנו שאדמו"ר הזקן מסביר שהצמצום 'לא כפשוטו', כוונתו להגיד שהמשל אינו דומה לנמשל. כעת, לאחר שהסברנו שהמשל הוא משל נפשי, אנו יכולים לחוש שהמשל והנמשל מקבילים לגמרי, כי באמת כל המציאות לגמרי חלק מה'. כך נסביר את הפסוק בו פתחנו "וידעת היום והשבות אל לבביך כי ה' הוא האלקים... אין עוד", אין עוד שום מציאות חיצונית לו. כל קיומה של המציאות היא הבחירה של ה' להתייחס לזולת חיצוני בעיני עצמו, אך באמת הוא לגמרי חלק ממנו...

ליתר ביאור והעמקה ניתן לעיין בחוברת מבוא השער.

וכן בספר על שער היחוד והאמונה העומד לראות אור בקרוב בעזרת ה', שלחו לנו מייל ונעדכן אותכם כשהספר יראה אור...

